

Республиканы алдында кыйынылары ючюн

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Сыйлы грамота дагында «Эл-брусун пассажир транспортуну биригүү» предпрятиинин генеральн директору Темукуланы Абдул-Хакимге, Черек району администрациясынын башчысы орусбасары Тогузаланы Юсупте, Тарифле жаны бла кырал комитетини бөлмөсүн башчысы Зумакуланы Ахматха, Жамаут палатаны комиссиясыны консултаны Картыктыкты Налжанга, КМР-ни аскер комиссарыны бөлмөсүн кылуучусу Киштикланы Владимирге эм башалага да берилгенди.

Андан сора да, бир кыуам адамга сыйлы ата берилгенди. Алай бла «КМР-ни сыйлы артисти» деген атха Куйлианы Кыйасыны атын жоюротен кырал драма театры артистери Бечеланы Людмила, Токаланы Зулкарнай, Шуааланы Орусбий, «Балкария» этнография миллет тусеун ансамблин балетини артистери Газаланы Махмут, Жанатайланы Ирина, Махжиланы Ахмат да тийишли болгон адырларга «1-чи номерли клиника боль-

Арсен Канокоев Зумакуланы Ахматга сауугалайды.

ница» кырал учрежденияны клиника-диагностика лабораториясыны заведующийи Созаиланы Мариямга «КМР-ни сыйлы врач» деген ат алганды. Кыбарты-Малкыар кырал эл молк академияны факультетини деканы Беккиланы Мухтар «КМР-ни билим беруюно сыйлы кылуучусу» болгонды. Ол Арсен Канокоев

Малкыар халкыны кечгочнолодо билгеннерини мемориалды директору Темукуланы Шахидат республиканы культураны сыйлы кылуучусу, Нальчикни 12-чи номерли гимназиясыны устазы Жангоразланы Бориса республиканы сыйлы устазы болгонды. РФ-ни Федеральн налог службасыны башчысы орусбасары Сарбашланы Светлана республиканы сыйлы экономисти, Бээнгини элнин администрациясыны башчысы Рахыланы Исмайлга а эл молкно сыйлы кылуучусу. «КМР-ни сыйлы юристи» деген ат РФ-ни МВД-сыны Краснодарда институтуну устазыны өсдоруну институтуну башчысыны орусбасары Бээланы Юсупте берилгенди.

Битеу да бирге уа сауугаланганланы саны 100-ге жууук эди. Арсен Канокоев алага ыразылыгын энтта да бир кере билдиргенди эмда битеу жамаутаны, биригип, алга барырга чакырганды.

ТИКАЛАНЫ Фатима, Суртаны П. МАМБЕВ алганды.

«Къоркүүсүзүлүккү бек женгил жорукъларын тутаргъа уа керекки»

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Бу уголонын иш квалый тинтилгенни июсуден СКФО-да Баш следствие управленияны башчысыны орусбасары Руслан Хаджимусов билдиргенди. Ол Сергей Цеповга бла байланы материалларга энци халда кваларганыны сыйтауран да тура этгенди. Сергей Цеповга следствие бошуханды, ол бандга кеси ыразылыгы бла кыташмагыны шагъаткы этген шартла табылганды. Аны себепли ол аур амалыкны жашыргыны ючюн терселгенди. Р.Хаджимусов оом этгенден, аны ишине тюз багъа берилгенди, сюд да анга закону оюу этгенди.

Сергей Соколов Хаджимусова бир кыуам сору бергенди. Ала Цеповго башчы аралык этген студент кызаланы, Сергей Цеповга берген утхаланы юсуден эдиле. Газет

билгенден, Сергей Цеповга аманлыккы ишлери ючюн 150 сом таазир төлөп кытулганды. Сорудулага жууула берили бошалгандан сора, РФ-ни Следствие комитетини башчысы «Новая газета» басмаланган материалын бир

юзюгон окутуганды. Анда Россейде шапока биллик эткенде, ала ны оюналары жоюроду, официалънй властыла да алагъа кылуупкъ эткен деп, алай жазылгъ эди. Бир кыуам кылуучусуну аты, ол санда Бастрыкин тускуну да келтирилгенди.

РФ-ни Следствие комитетини башчысын ол шарт бек ачулгандырганды. Быллай публикация мени офицер, генерал сыйымы туюореди, битеу кызыккы жамаутаны бешиге квалдырады, фронтун ата-анам, тёрт сабийиме эмда мен ому этген 25 минг адамга кире жазыла деп, ол ачулганнан халда Сергей Соколовга залдан чыгыш кетере буогурган. Пагачаны заманы болса эди, алай зат ючюн дуалгге чакырмай къоркык туюил эдиле, дегенди.

Кенгеш андан ары жабык халда бардырылганды.

ЮСИОПЛАНЫ Галина.

БЕЛГИЛЕУ

Хау, аны эсгертемесине жолуккуну ёмюрге да басмаз ханс...

6-чи июньда, кууру Россейде бла алынганы Совет Союзга кирген республикада угъей, тыш кыраланы аспасында да закий орус поэт Александр Сергеевич Пушкинни тутган юсюн белгилегенди. Аур жылда аны бла бирге Орус тилин юсюн асталган мероприятияланы да бирге бардырылды. Аны себепли, поэтин юсуден атай, орус тилге, анга закий бла келген жангылдыгы да улуу эс бурулады.

Нальчикде да ачылганды, Александр Сергеевичге аталып, аны атын жоюротен орамда эсгерте. Тонене, алайга жазуучула, алимле, культураны, искусствон келечилери, поэзияны союгенле, школчула да жыйлыгы, Пушкинни улуу соймеклик бла эсгерип, аны ёмюрлук назмуларын да айтханды.

Аны себепли Нальчикни администрациясыны Культура управленийы бла шахары Ара Библиотка системасы кырагъанды. Жыйлыуу да библиотекарыла Кужуранланы Светлана бла Саида Кунжиева бардырганды. Ала поэтин литературда кыйгъан ызыны юсуден къыска билдирип, сёзю КМР-ни Жазуучуларыны союзун таматасы Хачим Кауфова бергенди. Ол ары келгенине барысына да ыспас этип, бу ююнде Пушкинне атай, республикада, ара шахарда, Терк районда да кел торлю иш болгунун айтханды.

Пушкинни эсгертемесине погле саладыла.

Аны себепли жазуучуланы бир кыуаму ол районга кетгеннерин да билдиргенди. Закий поэтке эсгерте эки жыл мундан алгъа ачылганын эсгертип, ол ишин республиканы Парламентини бир кыуам депутатлары бла Жазуучуланы союзу башлаганылар да чертилгенди.

Сора Кауфоров миллет тиллени айнулары Пушкинни чыгармачылыгы бла байламлы болганыларын, ала профессионал халда тууа башлаганыларнда, орус тилден аны назмуларын кёчюрюп, юйренилери да айтханды. Зумакуланы Танзиланы орус тилин билмесем, кесими сангырау сунараркы эдим, деген сёзлери да кыйтарганды.

КМР-ни халкы поэти Созаиланы Ахмат а хар Пушкинни чыгармачылыгын союген ашы адам болурга керекди дегенди. Закий Куйлианы Кыйасын кыйынылыккы, кыуаны конлеринде да андан жапарыу, юч - кырау тапханын да белгилегенди. Сора поэтин «Я вас любил...» назмусын малкыар тилде окутуганды.

Пушкин литературда орус тилге этген улуу къошунчулукну юсуден айтханды академик Хангери Бакоев. Сора аны закийлик миллет энчиликни ачыкыларга жетгенин, ол санда Кавказ халкыны Россейге белгиле этгенине да энчи эс бурганды. Мында эки кере да болган поэт арда Лермонтова да сюйюрденин бу жерлени, дегенди Бакоев.

Ростов поэт Александр Пушкинов бу таманы андан ары бардырганды. Отогузуну юмюрно юч улуу поэти – Жуковский, Пушкин, Лермонтов – бир бирге, Кавказга да жууукыла деп, быллай шартны келтиргенди. Биринчи Кавказын халкылары юсуден айтханды, экинчи битеу Россейге, аны тышында да белгиле этгенди, ючюнчю уа андан

да ары барганды ол туткан жол бла. Бизин халкыны юсуден керти шартланы, тарыхны да Пушкин билдиргенди Россейге, дегенди Пражникин. Библиотекар Мария Бондаренко да, поэтке улуу соймеклигин билдирип, азы бла «Егетени Онегинден юсюнчю окутуганды.

Жыйлыууда назмула айтанла аспам эдиле. Бу жаны бла таулу школчула айырмай болгандыла. Хасаниндан бла Бабугенден келгенде Пушкинни белгиле назмуларын – «Кавказын», «Я помню чудное мгновенье...», «Зимний вечер», «Памятник» дегенени эм башхаланы орус, малкыар тилде да окутуганды.

Халкы чачылгандан сора Александр Сергеевичин назмуларын, анга атайын тизгилеринде да окуп, аны соймекликтерин билдире, бир кыуам адам эсгертеме кыатында кыялган эдиле.

САРАККУЛАНЫ Асият, Сурталаны МАМАИЛЛАНЫ Алий алганды.

Кыраллыккыны коню кеп миллетли культураны байрамы боллуккыу

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Экинчи кезирде форуму куру комитетине жиберилген материалла сайланарыкыдыла, ала «Россейни халкыларыны форуму» деген сайта басмаланырыкыдыла. «Сенатор» журналаны энци номерин эмда Россейли халкыларыны энциклопедиясы» деген экитомлук китаны чыгарырга хазырлануу башланарыкыды. Журналны конференция ачылар юсюн алганды чыгарырга белгиленди. Аны бла бирге конкурса жиберилген сурат материалдан альбом китап жарадырылып чыгарылыкыды.

Ючюнчю кезирде бек магыналы ишден бири – «Россейли халкыларыны форуму» деген халкыга аралы илму-практика конференцияны бардыруу.

Анда сызюлук темалардан бек магыналынысы «Кеп миллетли эмда кеп динли Россей» деген тема боллуккыу. «Россей халкыла бла кючюлодо», «Православие бла Россейли кыраллыккы», «Патчах Россейде, СССР-де эмда шендикле Россейде миллет эрпорос», «Россейли халкылары бла орус халкы», «Халкыны адет-терелери миллетча сакълануу жолу» деген эм башха докладла этилгидиле.

Конференцияга хазырлануу баргъанда эм аны кезуюнде да Россейни битеу халкылары келечилери-алимле, публицисте, тарыхчыла, археологга, этнографла, антропологга, краеведле, искусствондеди халкыларыны тарыхчыларыны аны Россейге кышуушунуу, орус халкы бла кеп ёмюрлю халпаны, адеттерини бла терелерини, шендюню боллуккыу.

проблемаларыны, айны онгланыгы кюсперинден айтырга онг табырыкыдыла. Торлю-торлю конфессиялы келечилерини сёлелелерине улуу эс бурулуккыу.

Форум Россейни халкыларыны парадны, даражалы жамаут-политика эмда гражданд трибунага айланарыкыды. Аны кезуюнде халкы чыгармачылыккы фестивалы бардырылганды. Анда хорлаганла кыраллыккыны халкыларыны миллет культураны Россейде арт жыйырма жылда биринчи кере болган байрамна кыташырыкыдыла.

Форуму юсуден топу халар билгире союгенле аны <http://www.mination.senat.org> сайта эмда кыруу комитетини senat@ot.senat.org майлында табарга боллуккыу.

Басмага ТЕКУЛАНЫ Хауа хазыраганды.

Тоторкулланы Алий - Кавказ халкыны россейли конгрессини башчысы

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Тоторкулланы Алий Конгресс кавказ миллетлини жамаутта, аспамлы информация органлада да аманга чыгарыруну тохтауы, алай иштелгени кетериу жаны бла иш андан ары бардырылыгыны, организация кыралда тюз акылыны, Ата журт ючюн кыйгыргыран битеу кючле бла бирингире хазы болганында, Россейни битеу халкылары бла шукъ халпаны кючюндериуе себеплик этеригине ишандырганды.

Культура-жарыкчалдыры ишле улуу магынадан башлап, алай жаш тейю политиканы артыкда улуу эс бурулуккыу. Жигит кавказ жаш адамланы хунерликтерин кыралыбызга, ала ны кеслерине талпыккы бардырыларга керекле, дегенди Тоторкул улу, ИТАР-

Кипрас Мажейка ТАСС-ны корреспондентини оюунда бергенди.

ТАСС-ны корреспондентини оюунда бергенди. Ол акылы этгенден, Россей кыралыны тозуартай сакълану мадарларынды, аны саулай Евразияда сёзю этере, кавказ жаны жюрчюна этуге кереккеди, «Биз Кавказ ма ол

кымылдануу а сатыралында барырун сюебиз», дегенди Тоторкул улу.

Ол июльн экинчи жарымында Конгресс кыралында Черкес жолду жерлеринден биринде Домбайда- россейли жаш тейюне терлеу кавказ форумун бардырырга мурат этгенин юсуден да билдиргенди. «Евразияны союз. Бирге болуккы итиди» деген чакырыуу бла бардырылыккы жыйлыууга СНГ-ни кыралларыны жаш тейю кымылдууларыны лидерлери чакырылыккыдыла. «Бизге, Россейин халкыларына, ючюл, социалънй жолу тутхан, интернационал кырал керекди. Кавказ халкыны россейли конгресси кесини политикасы ма ол магынада бардырылыккы», деп белгилегенди Тоторкулланы Алий.

Басмага ЮСИОПЛАНЫ Галина хазыраганды.

Усталыккыны бергери

«Журналистни баш борчу - жамаутха жарык жолну кёргюзютюп, алгъа барыргъа»

Бу ююнде Кыбарты-Малкыарга аты айтылгън журналист, профессор, КМР-ни халкыны коню кеп миллетлини усталыккыларын ёсдюрюу бла байланы семинарла бардыруу. Бизин республикада аллай кенгеш Кыбарты-Малкыар кырал университетте болганды. Анга атайын ректору Барасби Карамурзов, КМР-ни Аспамлы информация органланы ишлери жаны бла кырал комитетини башчысы Мухаддин Кумахов, журналистте, студентле да кыташканды.

Жыйлыууну ача, Мухаддин Кумахов быллай тобеишулени магыналарын улуу болганын чертгенди эм конюкыга магыналыны этгенин кырач халкыны алагы бергенди, андан ары тую хауа келюнюг кууанарыдыла. Мен, москвачы, сизни бай табигыйатыгызга сукъланган оюкуну этеме», дегенди ол.

Профессор семинарны студентле бардыруу, аны кырау алагы бергенди, аны бу усталыккыны юсуден айтты. Бу аны сайлаганы андан хар не жаны бла да билими, тили болурга кереклигин чертгенди. Журналист зат айтардан, жазардан алгъа сагыш этерге борчуду, мени сёзюме башхала уа не дерле, ол ала ны жанрына терини деп. Ол информациясыны кертиликне ишениши болурга керекди. Материалла бергенди, мени сёзюме башхала уа не дерле, ол ала ны жанрына терини деп. Ол информациясыны кертиликне ишениши болурга керекди.

Кипрасны жолучулугуну биз мурда - журналистине усталыккыларын ёсдюрюу бла байланы семинарла бардыруу. Бизин республикада аллай кенгеш Кыбарты-Малкыар кырал университетте болганды. Анга атайын ректору Барасби Карамурзов, КМР-ни Аспамлы информация органланы ишлери жаны бла кырал комитетини башчысы Мухаддин Кумахов, журналистте, студентле да кыташканды.

Жыйлыууну ача, Мухаддин Кумахов быллай тобеишулени магыналарын улуу болганын чертгенди эм конюкыга магыналыны этгенин кырач халкыны алагы бергенди, андан ары тую хауа келюнюг кууанарыдыла. Мен, москвачы, сизни бай табигыйатыгызга сукъланган оюкуну этеме», дегенди ол.

Профессор семинарны студентле бардыруу, аны кырау алагы бергенди, аны бу усталыккыны юсуден айтты. Бу аны сайлаганы андан хар не жаны бла да билими, тили болурга кереклигин чертгенди. Журналист зат айтардан, жазардан алгъа сагыш этерге борчуду, мени сёзюме башхала уа не дерле, ол ала ны жанрына терини деп. Ол информациясыны кертиликне ишениши болурга керекди. Материалла бергенди, мени сёзюме башхала уа не дерле, ол ала ны жанрына терини деп. Ол информациясыны кертиликне ишениши болурга керекди.

Кыраи каналгъа салсан да, «жудуланы» жашулары, пиар, ичти, наркотикле, артыктыккы. Сёзю оюн, НТВ каналын тинейки. Аны жаналды «Программа максимум», «И сува здравствуйте» деген биринери окуна мени сёзюме башхала уа не дерле, ол ала ны жанрына терини деп. Ол информациясыны кертиликне ишениши болурга керекди. Материалла бергенди, мени сёзюме башхала уа не дерле, ол ала ны жанрына терини деп. Ол информациясыны кертиликне ишениши болурга керекди.

Кылай сейриди анга кырагъан, Германияда, Великобританияда телевидение реклама беруючюлени кюлуинда туююлдю. Ол кыралдада жамаут телевидение ишледи, ала ны айтхылык беруючелерин Россейде да сюйюп кырайдыла. Биз да ол даражга жетере юреширге кереккиз, деп белгилегенди ол.

Аны бла байламлы кюнакыгъа бу проблеманы кетериую амалыны юсуден соргъандыла. «Журналистни жалаанда эки жолу барды», дегенди ол. Биринчиси, жашадан артка кылып, кырангы жолу сюйюрге. Экинчиси уа, жамаутта да жарык жолну кёрюштюп, алгъа баргъа.

Мен кесим кёрюштюп сайлама. Адамны журналист кёз кырамы аны гражданд оюму бла 80 процентге келширге керекди. Алай туююл эсе, башха усталыккы ишлеги. Саулай алып кыраганды уа, кыралда экономика болуну илгендерию, коррупцияны кырууртуга тийишлди. Сёзюсю, анга кеп заман, кырау да кетерикди.

Битеу бу проблеманы юсперинден айтты, Кипрас Мажейка кыралыны, ол санда аспамлы информация органланы да тамблагы коню ёсюн келген тейюне кюлуида болганын чертгенди. «Сиз алык кеп ётюрюк, аман затны кёрюмгеси. Сизни жаны, ашы оюмларыгызды кыралыны бу осал болумдан чыгарылыгы окул», дегенди ол.

КУПЛАЧАНЫ Зульфян, Сурат аявтурду.

Адам эм аны кыдалары

Батчаланы Магометни жашы Элард 1910 жылда 15-чи сентябрьде Кашхатауда тууганды. Анда эл школы башындаган сора окууну андан ары бардыр, орус тилге да ийренир ючюн, Нальчикке келгенди. Шахарда ин-тернат школуну жетишмил бошоп, орта билим алганды.

1924 жылда уа билими андан ары бодорор ючюн, бек биринчи-леден бири болуп, Ленинни окуу шахарчыкыга киргенди. Ол жылда Къабарты-Малкъарны халкъ мюлкюне керекли миллет кадрланы жазыралуну аламант горбөксиде да уа окууну кой болганды. Көп жылга озгандан сора да, Батча улун анда кесини усталарын-борукча улун, Пугачын, Башлоевни,

эдиле. Жынгандан аягы юсюне бола, Кюч ала башлаган тууган журтубузга Запад кыралланы жанындаан кырокуу улун эди. Ол торлоо болумда уа Совет кырал кесини, бек жашындаан кыралдык кырокууларга керек эди. Аны Батчаланы Элард да уста алганды. Жаш адамла кыдалары аскер усталыкыга юйрөн-гендери да андан эди. Студентте, комсомолчула бары да «Урууга» баш кыорууларга хазырма» деген значюну аскер-спорт мардарлары бергендиде. Кызыл Аскер кесини сатыраларны жангы, билими кадрла бля колдендиритге керек эди. Партия летчикледен 150 миңги, жюк мингиле бля саналган парашютистлени, танкистлени, ав-

Битеу жашауун авиацягъа жоралагъанды

журт уруш башлангандан сора уа дивизия школуну 58-чи техника шео-не начальниги этип жиберилде, артаракыда уа Юг-Запад фронтуну темир жол мастерскойларыны 22-чи электрокисни начальнигыне саладыла.

Андан ары аскер куллугъун Элард Магометовчн сувязны радио-электрослужба бөлөмдери-не бардыр: 899-чу истребительный полкуну сувязны начальниги, Калининград фронтуну 292-чи штурман дивизионыны 820-чы штурман полкуну таматасы, Юг-Запад фронтуну 305-чи эман Украина фронтуну штурман авиационнысыны начальнигыне болушукчуусу болганды.

Авиаторла-специалистери куллу-гукъ эттен жерлерин алай терек-терек алышындорбанлары уруш барганы бля байламды эди. Ал кезилде авиация бөлөмле самол-етла, адам ючю, летчикле, штурман-ла, бомбардировщиклери жаны бля да улун кыранды эттендери бел-гилдиди. Аланы орунларуна уруш барган фронтда солдат, сержант кыруумладан бля куллугъу этрге-ге жангыдан келгенден алып, курсантлана окутууга эман юкю-ретирге керек болганды. Ол иш аскер уруш эте турган фронтланы кеслеринде кыралган кысык болжаллы курсларда бардырыл-ганды. Алай бля радио-электросу-визны специалистери, техника бөлөм эман учу бля байламды инструкторланы ала кылайда гебирак керек болса, аланы алайга жибергендиде.

Эларды да фронттан Приволжский аскер округуну пилотланы хазырлагъан экинчи Балажский аскер - авиация училищесине авиаскадрильясны радиотех-ник этип ишдеди. Уруш бошолуп, бир жыл озгандан сора уа-1946 жылда, Батчаланы Эларды авиаскадрильясны электрооборудован-ие бөлөмюнде бардыр: 1949 жылдан башлап 1955 жылда отставкага кетгинчи Балажский Элард Узык авиацияны спецлужбасыны Двинскде (Даугапилс) аскер-авиация училищедэ торлоо-торлоо куллукулунда ишлегенди. Уруш баргандан, ол тохтагандан сора жыллада да кыраланы ал-ынды кесини адамчык борчун, тууган журту киргини жашына, канысына тийишликте анга кир-кюндүмдү толтурганды.

1949 жылда отпускарда болган кезинде аскерди жаш Кыргызы-станны Жалал-Абад областаны Къаба-Суу элиге жашындаан кырандышы Хызьарны, аны Ю-корюнд да кыроорго бергенди. Ол анда таулунан, Кавказны бирси халкларына да жалган дау бля м-норюлгендери билип, жогорку кыралдык бек жашындаан [1951 жылда Москвада коммун-дировка болгандан уа, тоз ханар билир мурадта кыралны кыруулау министри маршал А.М. Василевскийге приймага жазыл-ган. Ол аскерини жарык тобогенди, кылол берип, саламаштык олтурганды, кеси да аны кыатын чөптө, не жумуш бля келгенин сороранды. Аны столунда кесини личное делуго турганын көйрөп, Батча улун маршал аны аскер куллугубу бля иги шагъыры бол-ганын анылаганды.

Ол кыруулау министриге 1932 жылда Москвада летный училищени бошангандан сора аскерде куллугъу этип турганды, кесини гитче халкыны колонуна сунуу алырга жараган улусу-сунтасы да фашисте бля барган урушка кыатышханларын айт-канды, тууган жеринден зор бля куллугъу эттен жерин кереге болганын билдирге сюйгөнди. Василевский аны ишти тынгыла-гандан сора былай дегенди: «Ол партияны бля правительствону оюнуна. Аны бля вельство башка кетти. Бу иште мен сизге болу-шукча, болса алай эмтсегиз итиди», - деп, бу сөзлени ол ариу уа бля айттайды. Сора былай айтканды: «Аскер куллугуну андан ары бардырууну юсюндан сатыш этге».

Кесини жокор кыыйлыгы бля маршалга барганын терси иш болганын арда аныла-ганды. Экинчи кон артектилик куллугъу эттен жерин кереге хазыралып турганын, эшикни кытып, кылуунда да напкасы бля капитан кирип келип, анга конверт туттурганды. Батча улун кесин отставкага ийну юсюндан буйрукчу келгенин сунганды. Аны конверте аны эки-айлык иш хакы салыны эди. Аз заман озгандан сора, анга капитан чык берип, отставка жиберилде.

Батчаланы Магометни жаны Элард авиацияда жыймары бек жылы куллугъу этгенди. «Кызыл Байракчы», «Кызыл Жулдузун», «За советские ордены», «За боевые заслуги», «За отвагу» медалдарына да сунганда, Батчаланы Эларды наград над Германией в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» деген майдалы бля са-валланганды. Аны көп башка правительстволу сунгалары да бардыла. Халкысыз тууган журтунда жыйышкандан сора Элард Магометовчн бир ауук заманын Къабарты-Малкъар районун редактору, андан сора уа республиканы сыяк управлен-дичи бөлөмюнде кесини инженер болуп да ишлегенди.

Кылыну уруш барган кыйын жыллада кыраланы авиацияны кыдыла куллугъу этрге керекли усталыктыга керге, көп аскерли штурман хазыралып турганын салган Батчаланы Элард 1975 жылда онунчу октябрьде Нальчикде ауушканды. Кыабары уа Кышатауда тамата кыранды-шы Хызьар бля бир жердиди.

АХИКАЛЫН Владимир.

Жангы китап

Гыны айран кефирге кыалай айлангы?

Мисирланы Хасан «Бек бурун заманладан бери кыраачай-лаланы бля илалкыралыны сизге кой хайралымыз» кызыны тарыхы» деген ат бля Ставропольда китап чыгарганды. Анда автор гыны (кефирни), жуурут (югурт) айраланы, дагыда судтен жарамз 1908 жылда гыны кыасы миллетни болганын ачыктайды.

Ол санап, Кыраачай-Малкъар халкыны судтен этилген ашыркыларны саны 19-нча жетеди. Битеу ала, шендою заманга көре айтканда, экология жаны бля таза, кошоуксыз этилген заттыдыла. Аланы бизни ата-бабаларыбыз эртеде баш кайраланып турган, Мисир улун тарых шартланы келтирип, алай ачыктайды.

Куруу бишлыкны окумуна 40-дан ашык торлюосу барды. Айраланы торлюопери уа 60-дан көндюле. Бир кызуум айткы кошоукса да таманды, бу жаны бля кыаллай байлыгы болганын билдиритге. Таулун айраланы ийнек, эчки, кой судтен да этгендиде. Гыны, жуурут, тут, жашыл мысты, чайыылгарты, хулпеге, ыстымаду, суусан, нгырдык, гыбыт, тузал, хамеш айрална бардыла. Шендою тило акъ тазыбыны көп торлюосун хаз-лоо билди. Ол себелден китап жар таулу юйде болса, хатасы тиймес эди.

Кавказны башха миллеттерини кыатында бля судтен этилген ашыркылары андан эсе иги деп хайралымыз.

Велгилисина, хайырлы зат, юлю болуп, башха миллетге да жайылды. Гыны айралны Кыраачайдан кыалай хыла-лык бля алынганан айтмай жарамз 1908 жылда гыныны битеусерий биригуюну келечилери уллу сот завод-лары болган белгилу орус промышленик Н. Бландован Москвада гыны айралны этген чык куранан тилегендиде. Аны Нарсанада кесини бишлык за-воду болганды. Ол тиреледе уа кыраачайлыла кесерини кыошлары бля тургандыла. Алдан биринде гыны айралны этер да, таманын билдирге Н. Блан-дов ала шахарда сот заводну устасы Ирина Сахарованы бери жиберди.

Нарсанада сот заводна та-манын Василевский, Сахарованы да алып, Нарсана тиресинде «Хуш - Эзон» деген жерде кышу бля турган кыраачайлы кый Байчораланы Бекмырзага кыонакчы барды. Быланы мурадлары гыны айралны этер да, таманын билдирге ады. Тау адетте, ол келгенине конокъ этип, сыйлайды. Халпарны ахы-ранда гыны айралны уругунун тилегендери, эшитмегенча кыош болганды. Нарсанада кыошула куруулай кыайтып тошеди.

Алай жолда быланы белгери да башлыкыла бля байланган жигите жетип, Ирианы ат ке-йонуна алып, Бекмырзаны кыо-

шуна келтиредиле. Эс жыйгъ-андан сора, анга Бекмырза келип, кой бичкеси болууну тилоо кызын уламды. Кыраачайлы бийге, тышындан келген адамны урулганына деп, сот этрге тебиредиле.

Сотде Иринадан Бекмырза-ны кечерин тиледиле. Орусту кызы жаш гыны урулганды 10 фунт (килограмм) берсе, андан сора кечеринг билдирди. Ингри ала уа Сахаровага Бекмырза гыны урулук бля тауда бсген аруу голлени жи-берди. Аны бля жаш болганы бола болады, гыны айралны урулугу уа Москвага кетеди. Аны. Боткин аты болондада тинтип, салуукча уа уллу хайн-ды болганын билди, шахарны текондиргенде сатып башай-дыла.

Гыны айранда тек процент алкоголь барды. Кыалай бир көп турса, ол да көп бола бар-ды. «Кефир» деген сөз кызын чыккыганыны эки «чи» вари-анты барды. Биринчиси-тюрк тилде «кыр» деген сөз «көмк» деген маганыны тутайды. Гыны айралны Гыбытта хайкысан, кой көмк этеди. Экинчи ошол-га көре, гыны айран адамны келюн жарык этеди. Бизде «кед» деп эсиргенге айтай-ла, «эр» дөб а -эр кишиге.

Бу сөз бизне бирге кыош-сакъ, кефөр недэ арууча тап айткылары «кефир» болуп калганды. Алайда да, шен-до аты дуннига айтылган ке-йон - ол гыны айралды, югурт а - жуурут айран.

МАМАЙЛЫ Алий.

Онган солгъа: Батчаланы Элард, кырандышы Хызьар, Эларды ой бичеси Тауван.

Бабушкисини, дагыда башка-ланы аскерин турганды. Жаш адамлагы билм беруде баш-ламчылыклары болган таушу-лык адамлары атарын жорекъурузылык бля айтканды. Кеси уа окууну тол куруун айырма белгиле бля бошоганды.

Ол жылда окуу юйледе усталык этерча билими адамла жетимчи эдиле. Окуу шахарчыкыны башчылары Батчаланы Эларды, билими, хушерли жашканы, кеслеринде устас болуп ишлерге кыоюлды. Ол анда окуугангага физика-дан бля химиядан дерсе бер-генди. Белгилу адاملарыбыздн бир кызуум аны дерселерин жорюгенди. Аланы арасында Кыабарты-Малкъарны халкъ по-эти Мактыланы Сафар, «Комму-низмге жол» («Заман») газетини алынганы редакторууу орун-басары Малкъондуланы Хамит, педагогика имулануы кандидаты Сотталаны Адигерчи, Огъары Малкъарда школун директору, эл Советини председатели болуп ишлеген, КъАССР-чи ишкерчи-сыйлы устасы Кызаакъланы Сафийт, дагыда Кызаакла бардыла. Сафийт Кызыденова Эларды юсюндан жаш адамлагы билим бериге деп тууган, устас, насий-чаны болурга башкасыз. Тауван адам эди, дегенли турганды. Алай жашууна кеси жолу барды, керек заманды, ол тозетиле ки-йри кыюды.

Батчаланы жаш, усталыкчы-лашын да барды. Нальчикде аэроклубха жорюгенди, парашют бля секиргенди, көк аны кесине тархталын турганды. Битеу ан-дан ары жашауун совет авиация бля байламды айтканды. Ол жылда кыралга бля торлениги бля билими авиаторла бек керек

томашиналаны шоферларны бля мотоциклистлени, стрелокланы жазыралыга чакырганды.

Анга жууапка Батчаланы Элард 1932 жылда Москвада Кызыл Байракчы аскер-авиация школуга киреди. Алай бля сюйгөн усталыкчы мишден айырылыгы тошмоду. Юч жылдан сора аны же-тишди бошоп, экинчи классны авиатехник чын алады. Билими жашына Север-Кавказ аскер округуну 38-чи авиаскадрильясны курсантланы радиотехника жаны бля юйретен инструктор этип жиберилде. Аны аскер куллугубу алай башынданды.

1938 жылы июнь айында уа Батча улун Узакъ Востокда Кызыл Байракчы аскер округуну 5-чу авиалюкуну инструктор - авиатех-ник болуп барды. Июль айны ахырында уа олуну министрли-ге кыдалып, Батчаланы Эларды уруш башланды. Ол Японияны хорлануу бля бошолды. Аны правительствону тилеги бля ав-густ айда уруш тохтатылды. Аны Элард да кыатышканды.

Ол жылдада сфичерле-авиат-торла куллугъу эттен жерде ал-аны эрпери бля бирге жашаган тышырылары парашют бля секи-риге юйрюту жаны бля дерсе берилгендигинде. Эларды ой биче болурга башкасыз. Тауван адам эди, дегенли турганды. Алай жашууна кеси жолу барды, керек заманды, ол тозетиле ки-йри кыюды.

Батчаланы жаш, усталыкчы-лашын да барды. Нальчикде аэроклубха жорюгенди, парашют бля секиргенди, көк аны кесине тархталын турганды. Битеу ан-дан ары жашауун совет авиация бля байламды айтканды. Ол жылда кыралга бля торлениги бля билими авиаторла бек керек

ХАЛКЪ ОЮНЛА

Таш «Чабыр-Топ»

Озган ёмюрно жетимчиини жылларнда Будаайланы Жюносно жашы Амакта тобейме да: «Мен кыраачай-малкъар оюнула кымпа, аланы юсирденен бил-генинг, көргенинг бармыды?» деп сорам.

Тоз эвес. Оюнула халкчыбы-ны унутула тургын, эселгенден да этмегенди, ташада кыала, жокъга саналып кыалык, деп, мени куандырды. Ол заманда Саид Шахмырза да аны отууна кирип келди. Хапар теренге кете башлады.

«Шахмырза, Тауырза ул ою-на жылмышыра тебергенди да, сен кыошуйлай амал жокъду. Холамда, Базынгыда, таушулук Чегемде да жорюген «Чабыр-Топ» деген эртегили кышы оюну юсюндан айтма. Аныланга, гыныны ол затлары болгонор кыдалып, эришип, битеу дунни-ны халклары корешген койкеге ушганды.

«Чи терини, бучакларындан кесип алып, тасмса бля тегерекле-рин тигип, ичи бачыр саламан толтуруп, 9-10-жыллык сайбиле, гылон таяктыла бля торлениги кыарда, эки кыуам болуп, чек-ден-чекте втдиорюп ойнаганды. Бизни заманыбызда ол Чегемде, Баксанда да «Чабыр -Топ» оюнуа жорюгенди.

кырыгыша, мен сабий заманым-да, «Чабыр -Топун» гылон таяктыла бля кыууп, Пардык сабанлада ойначуубуз эсимдеди. 130-жыл-лык жыркы Сарбашланы Къан-шар, ойнасакъ, тутушсакъ да, келип, бизге кыараганай тур-ганды», деди Шахмырза.

Амат, энциклопедия киталыны ачып:

«Жоккей француз тилден сюрю-уюно тапгы эдег көчюроледи, дедди - Окуупу, билими кы-ралыда, Россейде да, бу арт жылдаа жигитлик, чёрчиклик оюнулары манчыксыз жалда хайырландыла. Урушсуз, кы-уугусыз жашагъа оюнулары магтаналары бек уллуду.

«Тау элдеде алай онгла терк болмазды ансы, бизни жашла, кызыла да, кеслерини чемери-клерин эришуледе көргөзтүп, гыныны ич затлары болгонор кыдалып, бизге ол уллу кыуам эди. Сөз ючюн, бизни аналарыбыз ке-шенеле кыталарында, Огъары Баксанда да, жолда бара, урукчу буруп, халаны юзюмгенили, ким узакъга барып деп, эришип болгандыла.

Бара кетип, брысала, кезулеге кыатында олтуруп, жылганды да этип, бешт-баш да ойнаган-дыла. Халкчыбызны оюнулары унутмаганылай, ёсеп келген тёлөгө көргөзторге, айтп кыу-уандарырга борчулбуз. Оюну,

Акция

Конкурсла, тренингле, концерт

Июнь айны ичинде республикада, наркомания эм нархозисен бля кыажуу кирешини халкыла аралы кесини жораланы, «Къабарты-Малкъар наркотиксыз» деген акция бардырылгычды. Былай оюну КъМР-ни Правительствосууну жый-лыгында этилгенди.

Жаш тёлёно ишлери жаны бля министр Сунан Хасарово билдир-генди керге, акцияны баш мура-ты-саукулук жашуу бардырууну пай-лаганды этюдю эм наркотиклени хайранылануу бля аланы сатыула-лууну тыйыу бля байламды ишини келтирдиле.

Айтлгъан кезинде, Актыбалькы болмаганыны ишлери жаны бля коммюнасы, РО-ни наркотиклени сатыу-алырга контроль этип жаны бля федеральныи службасыны Кыабарты-Малкъар управлени-сыны, КъМР-ни Муслиманларын-ди управленисыны, правосала-ныи киланыс келечилери, студент-ле да кыатышы, «гетерек столла-кыралыкыдыла. Спорт эришуле, конкурсула, психология тренинг-ле болушкыдыла, лекцияла окуллуш-кыдыла. Нальчикни ара орамны бля автопробега втеридиле. Акция бу темага аталган концерт бля бошалыкыды.

ТАУМЫРЗАЛЫН Далхат, фольклорчу.

Акция

Конкурсла, тренингле, концерт

Июнь айны ичинде республикада, наркомания эм нархозисен бля кыажуу кирешини халкыла аралы кесини жораланы, «Къабарты-Малкъар наркотиксыз» деген акция бардырылгычды. Былай оюну КъМР-ни Правительствосууну жый-лыгында этилгенди.

Жаш тёлёно ишлери жаны бля министр Сунан Хасарово билдир-генди керге, акцияны баш мура-ты-саукулук жашуу бардырууну пай-лаганды этюдю эм наркотиклени хайранылануу бля аланы сатыула-лууну тыйыу бля байламды ишини келтирдиле.

Айтлгъан кезинде, Актыбалькы болмаганыны ишлери жаны бля коммюнасы, РО-ни наркотиклени сатыу-алырга контроль этип жаны бля федеральныи службасыны Кыабарты-Малкъар управлени-сыны, КъМР-ни Муслиманларын-ди управленисыны, правосала-ныи киланыс келечилери, студент-ле да кыатышы, «гетерек столла-кыралыкыдыла. Спорт эришуле, конкурсула, психология тренинг-ле болушкыдыла, лекцияла окуллуш-кыдыла. Нальчикни ара орамны бля автопробега втеридиле. Акция бу темага аталган концерт бля бошалыкыды.

КъМР-ни Башчысыны бля Правительствосууну пресс-службасы.

Биз эм табийгат

Июньда - тирпи процессле

Июньда геофизика жаны бля тирмилеги 1-чисинде, 4-6-чи-чисинде, 10-13-июнеринде, 16-21-июнеринде, 26-28-июнеринде болушкыды. Ол конюле бурдум боронык, кыты желле, көп торлоу авириала болургу болушкыды, сейсмоструи-кеничиридик, халкыны жашоуу кыатынганары сезилдикди.

1-Ай бля Сатурн биригирдикле.

Атмосфераны басымдында эм хауаны температурасында торлениле болургу болушкыды. Бу юнде кыоркыу - жала-лыла кебегери болушкыларды кыош оюнула кыош кыыйын ишини этмезги, ауур жок көрмөгө.

Буйректергиз, кыууугу-гуз аурруга кыоркыу барды, сюектергиз, жылгиргиз да ачык болушкыды. Иште болушкыда да экинчи бек жарышкыдыла. Жангы ишлени башламасагыз итиди.

4-Ай толуктуду, ай тутулук юнюду.

Атмосфераны басымды эм хауаны температурасы торле-ниле болушкыды. Биринчи иште торлоо торлоо кыарамак, кеси кеслерини онгларына оздуруп багы бичиле болушкыдыла, жил-ке, жан сюекле аурруушкыды, радикулит кылуушкыды.

Ачымазга, кылуушкыуу, бу-туугузу анылмазга, сандыр-мазга корюшиги, кыан та-мырларыгызы басымларыга ауррулук жетдирмиз. Эте тур-ганын башындаан, мөөлөк болуш-кы болуп денг, кыолланы бошула - ала кыарысузланууну шартлардыла.

7-Ай бля Юпитер биригирдикле, Айна ахыр кезуюду.

Атмосфераны басым торленир-ге болушкыду. Солуу тамырланы ауррулары кыоштыгыла, гызыны ашырмазга, кыош болушкыды. Авиреала кыоштыгыла, инбашла кыоштыгыла, билектерги ауррула деген кыоркыу барды.

Ашыгыштык этмезги, ачы-уулмазга, ауур иш этип ара-мызга, керексиз затла бля кор-юшмезги.

19-Ай болган кезую. Атмосфераны басым эм хауаны тем-пературасы торленирге болушкыду.

Саныгыз, жангыз да кыарысузлангырдыла. Аны хатасындан тёлөксюз, мөөлөк тынаркысыз, жылгыз хазыр болуп турлушкыду. Иммуниет да азайгырды, жорюгиз аурру-рукту, ашдан уланырысы деген кыоркыу барды.

10-Ай бля Нептун биригирдикле.

Атмосфераны басымды, хау-аны температурасы торленирге болушкыдыла, жангы жауаркыды. Еторок айтгыла келгениригимиз, ошолки жаны бля торленир-кис, ичиге тардырыксыз.

Кыан тамырларыгызы, бутла-рыгызыны жилкери ачыргыга, керебге болушкыды.

Ачымазга, кылуушкыуу, бу-туугузу анылмазга, сандыр-мазга корюшиги, кыан та-мырларыгызы басымларыга ауррулук жетдирмиз. Эте тур-ганын башындаан, мөөлөк болуш-кы болуп денг, кыолланы бошула - ала кыарысузланууну шартлардыла.

11-Айны ахыр кезуюду.

Атмосфераны басым торленир-ге болушкыду. Тыш тёлөк-сюзюк, абзыраукулук, жашуу кючю азайганы, иммуниетни кыоштыгыла, мөөлөк болуш-кы болуп денг, кыолланы бошула - ала кыарысузланууну шартлардыла.

Көз толпиргиз көсөле, кыуу-укуну, эндирик, жорек эм кыан тамыр системасы эс буругту. Олтуркп көп турмазга корюши-ги, зарядка, солуу управженила этигиз, бауруугузга, акыла-рыгызга, кыуларкыларыгызга ауррулук жетдирмиз. Эте тур-ганын башындаан, мөөлөк болуш-кы болуп денг, кыолланы бошула - ала кыарысузланууну шартлардыла.

17-Ай бля Юпитер биригирдикле, Айна ахыр кезуюду.

Атмосфераны басым торленир-ге болушкыду. Солуу тамырланы ауррулары кыоштыгыла, гызыны ашырмазга, кыош болушкыды. Авиреала кыоштыгыла, инбашла кыоштыгыла, билектерги ауррула деген кыоркыу барды.

Ашыгыштык этмезги, ачы-уулмазга, ауур иш этип ара-мызга, керексиз затла бля кор-юшмезги.

19-Ай болган кезую. Атмосфераны басым эм хауаны тем-пературасы торленирге болушкыду.

Саныгыз, жангыз да кыарысузлангырдыла. Аны хатасындан тёлөксюз, мөөлөк тынаркысыз, жылгыз хазыр болуп турлушкыду. Иммуниет да азайгырды, жорюгиз аурру-рукту, ашдан уланырысы деген кыоркыу барды.

10-Ай бля Нептун биригирдикле.

Атмосфераны басымды, хау-аны температурасы торленирге болушкыдыла, жангы жауаркыды. Еторок айтгыла келгениригимиз, ошолки жаны бля торленир-кис, ичиге тардырыксыз.

Эсиртгучно игилгени эм кючю ашыны ичмезги,

